

KONFERENCIAKÖTET

Conference Proceedings

**Nemzetközi tudományos konferencia
a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából**
International Scientific Conference
on the Occasion of the Hungarian Science Festival

Sopron, 2022. november 3.
3 November 2022, Sopron

**TÁRSADALOM – GAZDASÁG – TERMÉSZET:
SZINERGIÁK A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉSBN**

SOCIETY – ECONOMY – NATURE: SYNERGIES IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Szerkesztők / Editors:

OBÁDOVICS Csilla, RESPERGER Richárd, SZÉLES Zsuzsanna, TÓTH Balázs István

Nemzetközi tudományos konferencia a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából
International Scientific Conference on the Occasion of the Hungarian Science Festival

Sopron, 2022. november 3. / 3 November 2022, Sopron

**TÁRSADALOM – GAZDASÁG – TERMÉSZET:
SZINERGIÁK A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉSSEN**
SOCIETY – ECONOMY – NATURE:
SYNERGIES IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT

KONFERENCIAKÖTET
Conference Proceedings

LEKTORÁLT TANULMÁNYOK / PEER-REVIEWED STUDIES

Szerkesztők / Editors:

OBÁDOVICS Csilla, RESPERGER Richárd, SZÉLES Zsuzsanna, TÓTH Balázs István

SOPRONI EGYETEM KIADÓ

UNIVERSITY OF SOPRON PRESS

SOPRON, 2023

Nemzetközi tudományos konferencia a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából
International Scientific Conference on the Occasion of the Hungarian Science Festival

Sopron, 2022. november 3. / 3 November 2022, Sopron

Felelős kiadó / Executive Publisher: Prof. Dr. FÁBIÁN Attila,
a Soproni Egyetem rektora / Rector of the University of Sopron

Szerkesztők / Editors:

Prof. Dr. OBÁDOVICS Csilla, Dr. RESPERGER Richárd, Prof. Dr. SZÉLES Zsuzsanna,
Dr. habil. TÓTH Balázs István

Lektorok / Reviewers:

Dr. habil. BARANYI Aranka, Dr. BARTÓK István, Dr. BEDNÁRIK Éva,
BAZSÓNÉ dr. BERTALAN Laura, Dr. CZIRÁKI Gábor, Dr. FARAGÓ Beatrix,
Dr. HOSCHEK Mónika, Dr. habil. JANKÓ Ferenc, Dr. habil. KOLOSZÁR László,
Dr. KÓPHÁZI Andrea, Prof. Dr. KULCSÁR László, Dr. NEDELKA Erzsébet, Dr. NÉMETH Nikoletta,
Prof. Dr. OBÁDOVICS Csilla, Dr. habil. PAÁR Dávid, Dr. PALANCSA Attila,
Dr. habil. PAPP-VÁRY Árpád, PAPPNÉ dr. VANCÓS Judit, Dr. habil. PATAKI László,
Dr. PIRGER Tamás, Dr. RESPERGER Richárd, Dr. habil. SZABÓ Zoltán,
Prof. Dr. SZÉLES Zsuzsanna, Dr. SZÓKA Károly, Dr. TAKÁTS Alexandra,
Dr. habil. TÓTH Balázs István

Tördelőszerkesztő / Layout Editor: Dr. RESPERGER Richárd
Segédszerkesztő / Assistant Editor: NEMÉNY Dorka Virág

ISBN 978-963-334-450-7 (pdf)

DOI: [10.35511/978-963-334-450-7](https://doi.org/10.35511/978-963-334-450-7)

Creative Commons licenc: BY-NC-SA 2.5

Nevezd meg! Ne add el! Így add tovább! 2.5 Hungary
Attribution – Non commercial – Share Alike 2.5 HUNGARY

SZERVEZŐK

Soproni Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar (SOE LKK),
A Soproni Felsőoktatásért Alapítvány

A konferencia elnöke: Prof. Dr. Széles Zsuzsanna egyetemi tanár, dékán (SOE LKK)

Tudományos Bizottság:

- elnök: Prof. Dr. OBÁDOVICS Csilla PhD egyetemi tanár, Doktori Iskola-vezető (SOE LKK)
- társelnök: Dr. habil. TÓTH Balázs István PhD egyetemi docens, igazgató (SOE LKK)
- tagok: Prof. Dr. FÁBIÁN Attila PhD egyetemi tanár (SOE LKK), rektor (SOE)
- Prof. Dr. SZÉKELY Csaba DSc professor emeritus (SOE LKK)
- Prof. Dr. KULCSÁR László CSc professor emeritus (SOE LKK)
- Prof. Dr. SZALAY László DSc egyetemi tanár (SOE LKK)
- Prof. Dr. Clemens JÄGER PhD egyetemi tanár, dékán (FOM)
- Prof. Dr. Alfreda ŠAPKAUSKIENĚ PhD egyetemi tanár (VU FEBA)
- Dr. habil. POGÁTSZA Zoltán PhD egyetemi docens (SOE LKK)
- Dr. habil. PAPP-VÁRY Árpád Ferenc PhD tudományos főmunkatárs (SOE LKK)
- Dr. Rudolf KUCHARČÍK PhD egyetemi docens, dékán (EUBA FIR)

Szervező Bizottság:

- elnök: Dr. RESPERGER Richárd PhD adjunktus (SOE LKK)
- tagok: Dr. NEDELKA Erzsébet PhD egyetemi docens, dékánhelyettes (SOE LKK)
- Dr. KERESZTES Gábor PhD egyetemi docens, dékánhelyettes (SOE LKK)
- Dr. habil. Eva JANČÍKOVÁ PhD egyetemi docens (EUBA FIR)
- Dr. habil. KOLOSZÁR László PhD egyetemi docens, intézetigazgató (SOE LKK)
- Dr. HOSCHEK Mónika PhD egyetemi docens, intézetigazgató (SOE LKK)
- PAPPNÉ dr. VANCSÓ Judit PhD egyetemi docens, intézetigazgató (SOE LKK)
- Dr. SZÓKA Károly PhD egyetemi docens (SOE LKK)
- titkár: NEMÉNY Dorka Virág kutatási asszisztens (SOE LKK)

ORGANIZERS

University of Sopron Alexandre Lamfalussy Faculty of Economics (SOE LKK),
For the Higher Education at Sopron Foundation

Conference Chairperson: Prof. Dr. SZÉLES Zsuzsanna PhD Professor, Dean (SOE LKK)

Scientific Committee:

Chair: Prof. Dr. Csilla OBÁDOVICS PhD Professor, Head of Doctoral School (SOE LKK)

Co-Chair: Dr. habil. Balázs István TÓTH PhD Associate Professor, Director (SOE LKK)

Members: Prof. Dr. Attila FÁBIÁN PhD Professor (SOE LKK), Rector (SOE)

Prof. Dr. Csaba SZÉKELY DSc Professor Emeritus (SOE LKK)

Prof. Dr. László KULCSÁR CSc Professor Emeritus (SOE LKK)

Prof. Dr. László SZALAY DSc Professor (SOE LKK)

Prof. Dr. Clemens JÄGER PhD Professor, Dean (FOM)

Prof. Dr. Alfreda ŠAPKAUSKIENĖ PhD Professor (VU FEBA)

Dr. habil. Zoltán POGÁTSA PhD Associate Professor (SOE LKK)

Dr. habil. Árpád Ferenc PAPP-VÁRY PhD Senior Research Fellow (SOE LKK)

Dr. Rudolf KUCHARČÍK PhD Associate Professor, Dean (EUBA FIR)

Organizing Committee:

Chair: Dr. Richárd RESPERGER PhD Assistant Professor (SOE LKK)

Members: Dr. Erzsébet NEDELKA PhD Associate Professor, Vice Dean (SOE LKK)

Dr. Gábor KERESZTES PhD Associate Professor, Vice Dean (SOE LKK)

Dr. habil. Eva JANČÍKOVÁ PhD Associate Professor (EUBA FIR)

Dr. habil. László KOLOSZÁR PhD Associate Professor, Director of Institute (SOE LKK)

Dr. Mónika HOSCHEK PhD Associate Professor, Director of Institute (SOE LKK)

Judit PAPPNÉ VANCSÓ PhD Associate Professor, Director of Institute (SOE LKK)

Dr. Károly SZÓKA PhD Associate Professor (SOE LKK)

Secretary: Dorka Virág NEMÉNY Research Assistant (SOE LKK)

TARTALOMJEGYZÉK / CONTENTS

1. szekció (személyes): Fenntartható gazdálkodás és menedzsment, körforgásos gazdaság Session 1 (personal): Sustainable Economy and Management, Circular Economy

Az ökológiai termelés és termékek piacának változásai a COVID-19 okozta megszorítások alatt

Dr. GYARMATI Gábor 11

Fenntartható fejlődés és körforgásos gazdaság a vállalkozások mindennapi életében

Dr. FEKETE-BERZSENYI Hajnalka – Dr. KOZMA Dorottya Edina –

Dr. MOLNÁRNÉ dr. BARNA Katalin – Prof. Dr. MOLNÁR Tamás 26

Fenntarthatóság a divatiparban (?) – Négy divatipari szervezet CSR jelentésének rövid áttekintése, valamint a fenntarthatóságra törekvés fogyasztók általi észlelésének vizsgálata

VIZI Noémi 39

Épített örökségeink fenntarthatósága a volt szovjet laktanyák újrahasznosításának példáján keresztül

TEVELY Titanilla Virág 52

2a. szekció (személyes): A fenntartható fejlődés globális és regionális vetületei

Session 2a (personal): Global and Regional Aspects of Sustainable Development

A migráció mérésének módszertani nehézségei

RUFF Tamás 65

2b. szekció (személyes): A fenntartható fejlődés globális és regionális vetületei

Session 2b (personal): Global and Regional Aspects of Sustainable Development

Munkaérték preferenciák vizsgálata a szállítási ágazatban

Dr. BALÁZS László – Dr. KŐKUTI Tamás 73

3. szekció (személyes): Turizmus és marketing, fenntartható turizmus

Session 3 (personal): Tourism and Marketing, Sustainable Tourism

Studentifikáció Lágymányoson, avagy az újbudai egyetemek hatása a fenntartható turizmusra

KISS Bence Álmos – PORHAJAS Gábor László 85

Book Consumption Literature – Literature Review on the Subject of the Behavior of Book Consumers

Miklós LÉGRÁDI – Dr. habil. Zoltán SZABÓ 96

Szállodaüzemi intézkedések irányvonalai a fenntarthatóság jegyében

MARTOS János András 114

Sportfogyasztási szempontú elemzés a Sopronban rendezett 2021-es Női Vízilabda Magyar Kupáról <i>CSISZÁR Szabolcs János – Dr. habil. PAÁR Dávid</i>	126
---	-----

4a. szekció (személyes): Pénzügyek, számvitel, fenntartható pénzügyek
Session 4a (personal): Finance, Accounting, Sustainable Finance

A könyvviteli szolgáltatási szakma megítélése. Összehasonlító elemzés a 2020. és 2022. évek felmérése alapján <i>Dr. VERESS Attila – Dr. SIKLÓSI Ágnes – Dr. SISA Krisztina A.</i>	136
--	-----

A KKV-szektor hitelezési tendenciának értékelése MNB adatok alapján <i>MÁRKUS Mónika</i>	147
--	-----

Az ellátási láncok fenntartható pénzügyi adaptációja – rövidtávú fizetési kötelezettségek finanszírozása <i>Dr. CZIRÁKI Gábor – HACKL János</i>	158
---	-----

ESG közzététel vizsgálata nemzetközi háttérű kereskedelmi bankok esetében Magyarországon <i>SIKLÓSI Veronika</i>	172
--	-----

4b. szekció (személyes): Pénzügyek, számvitel, fenntartható pénzügyek
Session 4b (personal): Finance, Accounting, Sustainable Finance

A fenntarthatóság és az osztalékpolitika kapcsolata <i>Dr. KUCSÉBER László Zoltán – Dr. CSOMA Róbert</i>	180
--	-----

Pénzügyi és öngondoskodási ismeretek a magyar középiskolák végzős osztályaiban 2021-ben <i>KOVÁCS Zoltán – TÖRÖNÉ Prof. Dr. DUNAY Anna</i>	188
--	-----

A cégértékelés módszertani kihívásai <i>FÁBIÁNNÉ JÁTÉKOS Judit Ilona</i>	203
--	-----

5. szekció (személyes): Sustainable Economy, Management and Development
Session 5 (personal): Sustainable Economy, Management and Development
(session in English)

The Qualitative Characteristics of Accounting Information: A Literature Review <i>Asma MECHTA – Prof. Dr. Zsuzsanna SZÉLES – Dr. Ágnes SIKLÓSI</i>	219
--	-----

Tourism Development in Indonesia - Surakarta City Role Supporting National Tourism Planning <i>Dr. Rizky Arif NUGROHO – Laura BAZSÓNÉ BERTALAN PhD – Judit PAPPNÉ VANCSÓ PhD</i>	228
--	-----

Green Manufacturing Practices Towards Sustainable Development in the Ready-Made Garments (RMG) Industry of Bangladesh <i>Dr. Md. Sadrul Islam SARKER – K. M. Faridul HASAN – Dr. István BARTÓK</i>	241
--	-----

Drivers and Barriers of GSCM Practices Implementation: Literature Review <i>Khouloud CHALLOUF – Dr. Nikoletta NÉMETH</i>	252
--	-----

6. szekció (személyes): Tourism and Marketing, Sustainable Tourism
Session 6 (personal): Tourism and Marketing, Sustainable Tourism
(session in English)

Impact of COVID-19 Pandemic on Tourism Sector in Vietnam <i>Thi Thuy Sinh TRAN – Dr. Nikoletta NÉMETH – Dr. Thai Thuy PHAM – Nhat Anh NGUYEN</i>	259
--	-----

Tourism in Troubled Times: the Economic and Social Effects of Short- and Expected Long-Term Changes <i>Dr. habil. Tamás SZEMLÉR</i>	276
---	-----

Application Areas of Drones: Exploratory Research from Residential and Corporate Perspectives <i>Bendegúz Richárd NYIKOS – Astrid IONESCU</i>	286
---	-----

7. szekció (online): A fenntartható fejlődés globális és regionális vetületei
Session 7 (online): Global and Regional Aspects of Sustainable Development

Németország elektromos személygépjármű exportja az Európai Unió tagállamaival <i>Dr. KONKA Boglárka</i>	295
---	-----

Fenntartható design - új megközelítések a terméktervezésben <i>NÁDAS Gergely – Dr. habil. MOLNÁR László</i>	307
---	-----

Challenges of the Adaptation Planning – Evolution of the Vulnerability Assessment Methodologies <i>Pál SELMECZI</i>	322
---	-----

Szisztematikus irodalmi áttekintés a személygépjárművekbe épülő elektromos hajtáslánc gyártásáról a fenntarthatóság szempontjából <i>Dr. TÓTH Árpád – BEGE András</i>	329
---	-----

Németország az európai labdarúgás térképén – jogi és sportföldrajzi megközelítés <i>Dr. ENGELBERTH István – Dr. VIRÁGH Árpád</i>	344
--	-----

A körforgásosság mérési lehetőségeinek vizsgálata a szállodaüzemeltetésben <i>KARAKASNÉ Dr. MORVAY Klára</i>	360
--	-----

Az állami nyugdíjrendszerek fenntarthatóságának kihívásai <i>SZABÓ Zsolt Mihály</i>	377
---	-----

Competencies for Sustainable Development <i>Zsuzsanna NAGYNÉ HALÁSZ</i>	391
---	-----

8. szekció (online): Turizmus és marketing, fenntartható turizmus
Session 8 (online): Tourism and Marketing, Sustainable Tourism

Gyógynövényturizmus és az abban rejlő lehetőségek
– Az Észak-Magyarországi kínálati oldal primer vizsgálata
PÁSZK Norbert 400

Fiatal külföldi turisták pozitív és negatív tapasztalatai Budapesten
Dr. habil. GROTTE Judit – MAGYAR Tímea 408

Mit ígér Bükfürdő? A városmárka-kommunikáció lehetséges eszközei és csoportosításuk a POE-modell alapján
HORVÁTH Kornélia Zsanett 417

9. szekció (online): Fenntartható gazdálkodás, körforgásos gazdaság
Session 9 (online): Sustainable Economy, Circular Economy

Erdei biomassa lehetőségei és korlátai Magyarország energiabiztonságában
VARGOVICS Máté – Dr. NAGY Dániel 433

A körforgásos gazdaság és a soproni hulladékfeldolgozó stratégiája
KASZA Lajos – Dr. NÉMETH Patrícia 444

10. szekció (online): Sustainable Economy, Management and Development
Session 10 (online): Sustainable Economy, Management and Development
(session in English)

Comparison of the Density of Physicians and General Practitioners in the Hungarian Csongrád-Csanád Country and in the Territorial Units of Vojvodina for the Period 2002-2020
Dr. Ivana KOCSICSKA 453

The Re-Consideration of Business Diplomacy and Corporate Social Responsibility for International Business in the Post-Covid-19 World
Anh Tuan TRAN 463

Examining the Process of Project Preparation
Attila LEGOZA 474

The Relativity between Sustainable Management and Turnaround Management: Evidences and Suggestions for the Hungarian Agricultural Sector
Zsuzsanna VARGA – Dr. habil. Etelka KATITS – Dr. Éva SZALKA – Dr. Ildikó PALÁNYI – Katinka MAGYARI 484

Developing countries and Sustainability
Arjana KADIU – Dr. habil. Zoltán SZABÓ 504

The Effect of Supply Chain Management in Achieving Sustainability in Supply Chain in Four Seasons Hotel in Syria
Wael ALASFAR 519

**The Role of EGTCs and Euroregions in Economic Cooperation Across
the Hungarian-Romanian Border Between the Period 2007-2020**

Melinda BENCZI 531

11. szekció (online): Poszter szekció

Session 11 (online): Poster Session

Procrastination and its Influencet on Retirement Saving Plann

Khaliunaa DASHDONDOG 540

Színházi kommunikáció 2.0

Hazai kőszínházak jelenléte Facebookon és Instagramon a pandémia első évében

Dr. DÉR Cs. Dezső – Dr. habil. PAPP-VÁRY Árpád Ferenc – ZRINYI Ivett 554

A felnőttképzésben résztvevő álláskeresők elhelyezkedési esélyei

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében

LE-DAI Barbara 575

Cost Analysis of Sustainable Concrete Production Using Waste Nanoparticles

Omar ZINAD – Dr. habil. Csilla CSIHA – Prof. Dr. Alya'a Abas AL-ATTAR 585

Épített örökségeink fenntarthatósága a volt szovjet laktanyák újrahasznosításának példáján keresztül

The Sustainability of our Built Heritage Through the Example of Reusing Former Soviet Barracks

TEVELY Titanilla Virág

PhD-hallgató (*PhD Student*)

Soproni Egyetem, Széchenyi István Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola
(*University of Sopron, István Széchenyi Economics and Management Doctoral School - Hungary*)

Absztrakt

A jelen kutatás célja, hogy feltárja a sötét turizmus és a fenntarthatóság kapcsolatát, valamint az épített örökségek körében játszott jelentőségét, ezzel elősegítve a volt szovjet laktanyák turisztikai vagy gazdasági újrahasznosításának folyamatát. A fenntartható turizmus témakörében a legtöbb elemzés a tömegturizmus által leginkább sújtott városok problémáit helyezi a középpontba, míg ez a vizsgálódás a kevésbé ismert helyszínek (újra)hasznosítására irányul. A cikk kitér a fenntarthatóság és a fenntartható turizmus alapelveire, a sötét turizmuson belül az úgynevezett „kommunizmusturizmusra” is. Hazai és külföldi példákon keresztül bemutatja a volt barakkok legjellemzőbb hasznosítási formáit, és javaslatot tesz a lehetséges megoldásokra, amelyeket az elhagyatott épületek esetében használni lehetne. A primer kutatás a már fölújított létesítmények online elemzése segítségével az esetleges beruházási lehetőségekre igyekszik felhívni a figyelmet. Ezeknek az épületeknek a rehabilitálása a helyi közösségek jólétének elérése, illetve a település vonzerejének növelése érdekében is szükséges.

Kulcsszavak: fenntarthatóság, épített örökség, sötét turizmus

JEL-kódok: Z30, Z32

Abstract

The aim of this research is to examine the relationship between dark tourism and sustainability, as well as its significance in the context of built heritage, thereby encouraging the process of touristic or economic recycling of former Soviet barracks. In the field of sustainable tourism, most analysis focus on the problems of the cities most affected by mass tourism, while this research focuses on the (re)use of lesser-known locations. The article covers the basic principles of sustainability and sustainable tourism, as well as the so-called "communism tourism" within dark tourism. Through domestic and foreign examples, it presents the most typical forms of utilization of former soviet barracks and proposes possible solutions that could be used in the case of abandoned buildings. The primary research tries to draw attention to possible investment opportunities with the help of online analysis of already repurposed facilities. The rehabilitation of these buildings is also necessary to achieve the well-being of the local communities and to increase the attractiveness of the settlement.

Keywords: sustainability, built heritage, dark tourism

JEL Codes: Z30, Z32

1. Bevezetés

A kutatás célja nem a volt szovjet katonai bázisok teljes körű feltérképezése, hanem annak bemutatása, hogy a már részben vagy teljesen átalakított helyek a legtöbbször sikeresek, így a fenntarthatóság jegyében érdemes lehet az újabb zöldterületek beépítése helyett az ilyen elhagyott épületek hasznosítására is összpontosítani. Az örökségként fennmaradt épületek sorsa a helyi közösség identitásával is összefügg, továbbá bepillantást enged a múltba, illetve valamilyen történelmileg fontos eseményre emlékeztet. Egyfajta bizonyítékai vagy mementói az adott korszakban élt emberek mindennapjainak, kultúrájának, s elősegítik, hogy a mostani fiatalok megértsék szüleik gyermek- és ifjúkorát, a jövő generációi pedig visszatekinthessenek a régmúltba. Egyidejűleg az is tény, hogy sok olyan épület található, amely a funkciójukat elveszítve, romladozva, üresen áll, miközben egyre több zöldterületet veszünk igénybe azért, hogy újabbnál újabb házak, intézmények, szórakozási helyek épüljenek. A fenntarthatóság napjaink legfontosabb kérdésköre, amelynek érdekében a környezet védelme, a közösség jóléte és a gazdaság növekedés együttesen kell megjelennie a különböző területeken. Több kutatás (Dannert & Pirisi, 2016; Bársony, 2018; Kádár, 2013) is fókuszált a magyarországi barnamezőkre és főként a szovjet kivonulás után hátra maradt károkra, emellett a laktanyákat összességében elemezték. Ezekre, illetve a már újrahasznosított létesítmények példájára alapozva, a helyi közösségek érdekét figyelembe véve a tanulmány javaslatokat tesz a hazai volt szovjet laktanyák funkcióváltására.

2. Elméleti háttér

2.1. A fenntarthatóság alapelvei

Korunk legjelentősebb kulcsszava a fenntarthatóság. A 21. század kihívásainak a középpontjában a természeti problémák állnak – például a víz- és levegőszennyezettség, a szélsőséges időjárási viszonyok –, amelyek jelentősen befolyásolják a mindennapi életünk menetét (Li & Wu, 2019), és ezt a folyamatot az urbanizáció és a globalizáció csak tovább gyorsítja (Gavrilescu *et al.*, 2015). Az emberi tevékenység, a gazdasági fejlődés jóformán minden esetben a természeti környezetet károsítja, hiszen a társadalmi jólét megteremtése a természeti kincsek kihasználásával történik. Az emberi fejlődésnek nemcsak a gazdasági növekedést kellene jelentenie, hanem az ökológiai fenntarthatóságot is (Horváth, 2016).

A fenntartható fejlődés koncepcióját 1987-ben dolgozta ki a Brundtland-bizottság. Az elfogadott meghatározása szerint a „fenntartható fejlődés olyan fejlődés, amely kielégíti a jelen szükségleteit anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő nemzedékek esélyét arra, hogy ők is kielégíthessék szükségleteiket” (EUR-Lex, n.d.). Az ENSZ tagállamai által 2015-ben elfogadott *Agenda 2030* tartalmazza azokat a környezeti, társadalmi és gazdasági kereteket, amelyek a fenntartható jóléthez szükségesek. Ennek középpontjában az a 17 fenntartható fejlődési cél (*Sustainable Development Goal*, SDG) áll, amelyek elérése érdekében cselekvésre szólítják fel a fejlett és a fejlődő országokat (United Nations, n.d.a). E pontok kitérnek többek között a városok és a közösségek fenntarthatóságának és rezilienciájának az elősegítésére – ez magában foglalja a fenntartható településtervezést, a kulturális és a természeti örökségek védelmét, valamint a biztonságos és befogadó terekhez való hozzáférést is (United Nations, n.d.b).

Az építészet jelentős befolyással bír a települések fenntarthatóságára, és ehhez számos módszer áll az építészek rendelkezésére. A jelen kutatásnak nem feladata azok felsorolása, mindössze az épített örökségek fenntarthatóságához kapcsolódó ötleteket veszi számba. A régi, használaton kívüli épületeknek az adaptív újrafelhasználása során figyelmet kell fordítani arra, hogy megtalálják a legmegfelelőbb funkciót, amelyet anélkül tölthet be, hogy elveszítené az örökségi jellegét (amennyiben rendelkezik azzal), egyben megfeleljen az új szabványoknak és szabályoknak is. Ehhez először is fel kell térképezni a helyi jogszabályokat, szakértőkkel meg

kell vizsgálatni az épület állapotát, a benne található anyagok minőségét, illetve a veszélyes anyagok eltávolíthatóságát (Bullen & Love, 2011; Mısırlısoy & Günçe, 2016). Mindez nem mindegyik épület esetén megoldható, de amelyekkel kapcsolatosan igen, ott érdemes megtenni a teljes lerombolás, a békén hagyás vagy az új épület építése helyett.

A kutatás témájába tartozó épületek sokszor szorosan kapcsolódnak a helyi közösségek identitásához, a közös múltjukhoz, így azok újrahasznosítása helyi szinten is elősegítheti a fenntartható fejlődés megvalósítását. Erre – az emberek és az épített örökség kapcsolatára – épít a Kulturális Javak Megőrzésének és Helyreállításának Nemzetközi Tudományos Központja (ICCROM) is, amelynek az egyik kiemelt célja ezen épületek megőrzése, és a fenntartható örökség-turizmus elősegítése (ICCROM, n.d.).

A fenntartható turizmus egyik alapja a tömegetturizmus által okozott károk kiküszöbölése, azokra megoldás találása és a további problémák elkerülése, amihez a legnagyobb segítséget a kevésbé látogatott desztinációk fejlesztése és hirdetése nyújthatja (Palacios-Florencio *et al.*, 2021). Ehhez kapcsolódóan a helyi erőforrások felhasználása mellett a kulturális, a megfogható és a megfoghatatlan örökség kérdése is fókuszba került. Az örökség szabadidős tevékenység forrása és kulturális szimbólum is egyben, amelynek a bemutatása számos módon történhet. Az interpretációjuknak ugyanis gazdasági, politikai és társadalmi háttere is van, hiszen a bemutató és a fogadó közönség is sokszínű (Boniface & Fowler, 1993).

2.2. Sötét turizmus és a kommunizmusturizmus

A kulturális örökségturizmusba tartozó sötét turizmus koncepcióját először Foley és Lennon (1996) vetette fel, amely magában foglal minden emberi és/vagy természeti katasztrófa színhelyére történő utazást. Az ilyen helyszínek felkeresése Smith (1996) szerint a turisták alapvető motivációja az örökség és a történelmi vonatkozások iránti érdeklődés.

A tanulmány során főként azokról a helyszínekről lesz szó, amelyeknél tényleges erőszakos cselekmény nem történt (legalábbis nem tudunk róla), a hozzájuk kapcsolódó történelmi időszak, a kommunizmus miatt mégis a sötét turizmus részét képezik.

A Szovjetunió 1989-es felbomlása, illetve a szovjet csapatok 1991-es kivonulása után a Közép- és Kelet-Európában fennmaradt, a kommunista időszakra emlékeztető örökségi helyszínek jelentős turistacélpontok lettek a nyugati turisták számára. Bár rengeteg, a kommunista érárt idéző épületet és jelképet leromboltak, sok még a mai napig is a régi helyén található, a diktatúra egyfajta mementójaként (Jakus, 2005; Caraba, 2011). Ezek az örökségek pedig a sötét turizmus célpontjait képezik, hiszen halállal, szenvedéssel, erőszakkal kapcsolatos események helyszínei (Schneider *et al.*, 2021). Az emberek azért utaznak ezekre a helyekre, hogy lássák a „szocializmusra” jellemző tárgyakat, értékelhessék magukban annak a hatásait, illetve többen arra kíváncsiak, hogy milyen lehetett a felmenőik élete a diktatúra alatt (Banaszkiewicz *et al.*, 2017).

A kommunizmusturizmussal foglalkozó szakirodalom viszonylag kevés, és főként Románia (Light, 2000a, 2001), Lengyelország (Knudsen, 2010; Matoga, 2015) és Litvánia (Kacerauskas & Baranovskaja, 2021; Jureniene & Radzevicius, 2022) attrakcióiról és azok fejlesztéséről szól, de azok alapján is látszódik, hogy a kategória különböző attrakciótípusokat foglal magában. A nyugati turisták be kívánnak tekinteni a volt szovjet blokk mindennapi életébe; kíváncsiak a diktatúra áldozataira; az 1956-os forradalom emlékeire; a kommunista jelképekre, esetleg az elhagyatott területeket akarják feltérképezni. A Kelet- és Nyugat-Berlint egykor elválasztó fal ma is az egyik leglátogatottabb (Schmidt, 2019) attrakció a német városban. Lengyelországban Nowa Huta városa a kommunista építésze miatti jelentős turisztikai célpont (Kraków Travel, 2017), míg Magyarországon a Szoborpark (Memento Park, n.d.) egy ilyen attrakció. Egy informális interjú szerint ezeknek a helyeknek az egyik vonzereje éppen az építészetükben, a korra jellemző művészetükben rejlik. A diktatúra korlátozta az új, illetve nem a kommunista ideológián alapuló művészetek megjelenését és elterjedését, ellenben a saját,

egyedi struktúrája (szocreál stílus) főleg a Szovjetunióban, de az egész „szocialista világban” látható volt (Craig, 2017).

Bár a kutatás témája az egykori szovjet laktanyák hazai újrahasznosítása, tehát a volt szovjet blokk azon területe, amely ma az Európai Unió része, de a kommunizmusturizmusnak létezik egy másik része is, amellyel ez a tanulmány nem foglalkozik: a „vörös turizmus”, amelynek a középpontjában Kína áll. Ez a Kínai Kommunista Párt (KKP) által szervezett, „vörös” tematikájú ismeretterjesztés, a kommunista forradalmi eseményekről és hősekről való megemlékezés, illetve az ennek megfelelő örökségek helyszíneinek a meglátogatása a térségben (Li & Hu, 2008).

2.3. A volt szovjet laktanyák újrahasznosításának szükségessége

Az egykori szovjet katonai bázisok, laktanyák és repterek átalakítása, funkcióváltása nem új keletű dolog. Mind külföldön, mind itthon számtalan példát látunk olyan lakóparkokra, bérházakra és egyéb, ma is használt épületekre, amelyeket a rendszerváltás után ránk maradt, kiüresedett objektumokból alakítottak át. A rendszerváltás után hazánkra maradt épületekről teljeskörű kutatások folytak (Kádár & Kozma, 2011; Kádár, 2013; Dannert & Pirisi, 2016; Bárony, 2018). Ezek a helyszínek a megszállás alatti konfliktusban betöltött szerepük miatt kapják sötét örökségi értéküket. A negatív, politikailag és társadalmilag is kellemetlen múlt a mai napig jelen van ezeken a helyeken, akár mennyire is igyekeznek az emberek elfeledkezni róluk (Thomas et al., 2019).

Nem mindegyik ingatlant használták fel a kivonulást követően. Több laktanya is a természet és az idő martalékává lett: jelenleg vagy teljesen elhagyatottan, kerítéssel védve állnak, hogy senki ne közelíthesse meg őket, vagy pedig az ilyen helyszínek felfedezésére „specializálódott” fiatalok látogatják őket. A turisták azonban már nemcsak a tömegek által látogatott helyeket akarják bejárni, hanem egyre többen kívánnak autentikus élményekkel is gazdagodni. Erre egy alternatív lehetőséget kínál az „*urban exploration*”, vagyis „urbex” (Matoga, 2015). Ennek fókuszában az elhagyatott gyárak, ipari helyszínek, laktanyák és egyéb épületek felfedezése áll, amelynek során az otthagyt tárgyak, falfestmények és a belső terek révén ismerik meg a múlt egy részletét. Ez korántsem veszélytelen tevékenység, ugyanis sok egykori laktanya szerkezeti állapota omlásveszélyes, esetleg a falai vagy a levegője mérgező az építkezés során használt anyagok miatt (Matoga, 2015). De nincs, aki ezeket a helyeket karban tartaná – pedig a jelen trend alapján bőven lenne igény az elhagyatott, mégis viszonylag biztonságos épületek felkeresése iránt. Ehhez viszont az épületek sorsában érintettek közös együttműködésére van szükség. A romladozó épületek újrahasznosítása az egész környék megítélésére hatást gyakorol, növeli a település turisztikai vonzerejét, ezzel együtt az ott lakók jólétét.

Mindazonáltal figyelembe kell venni az elhagyott katonai objektumok újrahasznosításának a korlátait is. A befektetők hiánya és a politikai-jogi problémák mellett természeti és építészeti akadályok is felmerülhetnek. Például a területek egy része jelentős nagyságú, ezért a befektetés számára sokszor túl nagy teleknek bizonyul. Az épületek pedig romosak, tehát veszélyesek, egyben a helytelenül tárolt és az építés során felhasznált anyagok miatt a környezetre és a velük érintkező emberekre is káros anyagokkal terheltek (Dannert & Pirisi, 2016).

3. Kutatási módszertan

3.1. Alkalmazott módszertan

A tanulmány tárgyát a volt szovjet laktanyák és azok jelenlegi állapota képezi, és többféle hasznosítási módot azonosít: akadnak köztük katonai objektumok, oktatási, szociális és turisztikai funkciók. A kutatás másodlagos források – az interneten fellelhető anyagok, szakirodalom, helyi honlapok, katonasággal kapcsolatos blogok, illetve online vélemények – alapján történt. Mivel nem minden vizsgált hely kapcsán áll rendelkezésre hivatalos formában az aktuális adat,

részben amatőrök által kezelt közösségi médiafelületekről (blogok, YouTube, fórumok) származnak az információk.

Az online vélemények a turizmus kutatás fontos forrásai, amelyek a látogatók elégedettségét vagy elégedetlenségét tükrözik (Banerjee & Chua, 2016), amelyek szabadon elérhetőek a különböző értékelési platformokon. Ezek Ye *et al.* (2014) szerint a vendégek érzelmeit, valós élményeit fejezik ki, ajánlásokat fogalmaznak meg, és fontos információkat közölnek mind a potenciális vendégek, mind az adott helyszín munkavállalói és üzemeltetői számára. Ugyanakkor ezek az oldalak mégsem teljesen megbízhatóak: akár negatív, akár pozitív irányban is elfogultak lehetnek a kommentelők, de olyan is előfordul, hogy a vélemény nyilvánítás előtt ténylegesen meg sem látogatta valaki a helyszínt (Chua & Banerjee, 2013).

A véleményvizsgálat a Google, illetve a TripAdvisor értékelési rendszere alapján történt. A már funkcióváltáson átesett létesítményekre vonatkozó információkra támaszkodva megállapítható, hogy ezek a szovjet laktanyák zöme inkább részben, néhány pedig teljesen hasznosult a rendszerváltás után. A vizsgált helyszínek az alapján kerültek kiválasztásra, hogy minél különbözőbb, változatosabb felhasználási mód jelenjen meg a kutatásban, bemutatva a sötét örökségek olyan példáit, amelyben a múltra támaszkodnak, és azokat is, amelyeknél inkább elfelejtették azt.

3.2. Legjobb gyakorlatok

A következőben olyan helyszínek szerepelnek – a teljesség igénye nélkül –, amelyek esetében volt szovjet laktanyák kaptak kisebb vagy teljes átalakítással új funkciót. Különböző módon valósították meg az újrahaznosításukat, de az ottani oktatási-kulturális, szórakozási és/vagy gazdasági tevékenység által mindegyik javította a helyi közösség életminőségét. Akad közöttük példa külföldi és hazai adaptív újrahaznosításra is, de az alább felsorolandókon kívül még számtalan jó gyakorlat létezik.

a) Skrunđa-1, Lettország

A lettországi Skrunđa mellett található szellemváros a kivonulás után elhagyatottan, befektetők nélkül hanyatlásnak indult. Amikor a helyi önkormányzat kezébe került, turisztikai látványosságként hasznosították, s a turisták belépőjegy ellenében fölfedezhették az egyedi hangulatú szellemvárost (Voa News, 2016). Jelenleg a terület a honvédelmi minisztérium kezében van, és katonai kiképzőterepként szolgál (Latvijas Sabiedriskie Mediji, 2016).

b) Lärz, Németország

A Meklenburg–Elő-Pomerániában, Németország északkeleti részén található egykori szovjet bázis az elmúlt évek során többek között minden nyáron a *Fusion* nonprofit fesztivál színhelye. A résztvevők az „üdülési kommunizmus” részeseivé válnak, ezzel pedig egy olyan párhuzamos társadalmat tapasztalnak meg, amely diszkriminációmentes és önszerveződésen alapul – mind a szervezők, mind a látogatók oldaláról (Riceburg, 2013; Fusion Festival, 2022).

c) Milovice, Csehország

Milovice jelenleg egy fejlődő, főként fiatalok által lakott cseh település. A volt katonai létesítményt egy szórakoztató központtá, a Mirakulum Parkká alakították át, és aktívan fejlesztik a város turisztikai vonzerejét. A volt repülőtéren minden évben megrendezik a *Let It Roll* fesztivált (Letitroll, 2022), emellett népszerű a kommunizmusturisták körében is (Tomek, 2017).

d) Spīķeri negyed, Lettország

A Riga történelmi központjában található háztömb jelenleg az UNESCO világörökség része. Befektetők segítségével fejlesztették a terület infrastruktúráját, hogy az elhagyatott területről a fenntartható és integrált városfejlesztés része legyen (European Commission, 2013). Az így felújított terület művészeti és kulturális rendezvények helyszíne (pl. *Riga City Festival*), kávézókkal, éttermekkel, aktív és passzív rekreációra alkalmas helyekkel (Reinis Fischer, 2022).

e) XVIII. kerületi Halomi úti laktanya, Budapest

A szovjetek kivonulása után a laktanyával kapcsolatos első terv egy hajléktalanszálló létesítése volt, amely azonban a helyi lakosság tiltakozása miatt nem valósult meg. Ezt követően felmerült, hogy az épület a Pázmány Péter Katolikus Egyetem egyik kampusza lehetne, de ez az elképzelés sem valósult meg. A volt laktanya végül a Máltai Szeretetszolgálat kezébe került, a tisztai lakásokat pedig értékesítették (Flier, 2021).

f) XVI. kerületi Erzsébetliget, Budapest

Már az egykori szovjet laktanya is nagy területtel rendelkezett, ahol múzeum, mozi, színház is üzemelt. Azoknak a többszöri újjáépítésével és bővítésével az Erzsébetliget mára a környék fontos központjává vált, ahol a lakóépületek, a Budapesti Gazdasági Egyetem egyik kampusza, az Erzsébetligeti Színház és az Erzsébetligeti Rátonyi Gábor Uszoda (Flier, 2021) mellett étterem, sportpályák, edzőtermek egészségügyi intézmények szolgálják a lakosság jólétét.

g) III. kerületi Bécsi úti laktanya, Budapest

A szovjet csapatok kivonulása után a laktanya épületéből először a Gábor Dénes Főiskola, majd a Károli Gáspár Református Egyetem egyik kampusza lett. Más módon, de jelenleg is a jövő nemzedékének az oktatása a feladata: Waldorf-iskolaként működik (Flier, 2021).

h) Tököli laktanya, Tököl

A tököli laktanya nagy részét felújították, s lakópark lett belőle; a régi repülőtér és az ahhoz közel eső elhagyott épületek, a kaszárnyák és az egykori moziterem pedig különböző aktív szórakozásra ad lehetőséget: többek között lézerharc- (Lasertag.hu, n.d.) és paintballpályák (paintball.hu, n.d.; Patriots, n.d.) is a látogatók rendelkezésére állnak.

i) Dugonics laktanya, Békéscsaba

Az ingatlant 2007-ben vásárolták meg idegenforgalmi céllal (Travelo, 2014); jelentős átalakítások után a volt laktanya jelenleg a négycsillagos Arcanum Hotelnek ad helyet. A wellness-szálloda 3 hektáros kertjében, illetve a rendezvénytermében esküvőket, családi és üzleti eseményeket tartanak, a hotel étterme pedig helyi, friss alapanyagokból készült fogással várja a vendégeket (Csodahelyek, 2022).

j) Frigyes-laktanya, Győr

A rendszerváltás után a Honvédelmi Minisztérium és Győr városának a tulajdonába került. Az évek során több alapítvány és cég adta tovább egymásnak a tulajdonjogot, mivel a terveik nem valósultak meg. Végül a Leier-cégcsoport vette meg, és az épületegyüttes hosszas felújítás után Leier City Center néven nyitotta meg kapuit a város lakói és vállalkozásai előtt (Jakab, 2019; Építészfórum, 2010).

Összegzésül az 1. táblázat ismerteti az előbb bemutatott helyszínek új funkcióit. Az épületek, épületegyüttesek új szerepének a besorolása Fonte *et al.* (2018) és az OpenStreetMap (OSM) (n.d.) alapján történt. Az egyes kategóriák elnevezése: lakossági, kereskedelmi, ipari, oktatási, egészségügyi, kulturális, szórakoztatási, vallási, szálláshelyi, hatósági, mezőgazdasági, közlekedési, nonprofit, katonasági, illetve „nincs funkció”. Amelyik helyszín kettőnél több feladatkört is betölt, a „komplex” megjelölést kapta. Az OSM nem minden esetben adott használható információt (pl. Skrunđa 1 esetén ott a „dülő, lakatlan hely” kategória szerepelt), ilyen esetben a besorolás saját döntés alapján történt.

1. táblázat: Újrahasznosított laktanyák összehasonlítása

Név	Ország	Új funkció	Funkció típusa
<i>Skrunda 1</i>	Lettország	Katonai bázis	Katonasági
<i>Lärz</i>	Németország	Rendezvényhelyszín	Szórakoztatási
<i>Milovice</i>	Csehország	Oktató-szórakoztató központ	Komplex
<i>Spīķeri negyed</i>	Lettország	Közösségi tér	Komplex
<i>XVIII. kerületi Halomi úti laktanya</i>	Magyarország	Lakóhely, egészségügyi ellátó központ	Lakossági, egészségügyi
<i>XVI. kerületi Erzsébetliget</i>	Magyarország	Lakótelep	Komplex
<i>III. kerületi Bécsi úti laktanya</i>	Magyarország	Iskola	Oktatási
<i>Tököli laktanya</i>	Magyarország	Sportközpont	Szórakoztatási
<i>Dugonics laktanya</i>	Magyarország	Hotel és rendezvényközpont	Szálláshelyi
<i>Frigyes-laktanya</i>	Magyarország	Irodaház	Kereskedelmi

Forrás: saját szerkesztés

3.3. A turisztikai attrakciókról formálódó vélemények elemzése

Ebben a részben a vizsgálatba bevont, turisztikailag hasznosított épületekről alkotott vélemények jelennek meg. Mivel azonban nem mindegyiket látogathatják a turisták, az előlük elzárt létesítmények kapcsán természetesen nem készült összesítés. A kutatás során több olyan értékeléssel is lehetett találkozni, amely nem releváns az attrakció szempontjából: főként olyanok, amelyek írói minimális pontszámot adtak, és a kommentjük azt jelzi, hogy nem is jártak a helyszínen. Az ilyen értékelés az összesített pontszámra kihat, de az elemzett szöveges vélemények esetében nem jelenik meg.

a) Tököli paintball (Google, n.d.a)

Tökölön több cég is üzemeltet paintball-, airsoft- és lasertagpályákat. Általánosságban megállapítható, hogy a romos épületek, a viszonylag nagy zöldterületek tökéletes helyszínt nyújtanak a kinti-benti csapatjátékokra. A Paintball.hu cég pályáiról 102 magyar és idegen nyelvű vélemény olvasható a Google-on, s összesítetten 4,7 csillagot szerzett. A pályák változatossága nagyban tükröződik az értékelők pozitív válaszaiban, sokak szerint kiváló a helyszín, és „valódi környezetet kínál”. Az angolul írt értékelésekből pozitívumként nem marad ki az sem, hogy eredetileg szovjet laktanya volt. A Patriots Paintball Tököl 149 magyar és idegen nyelvű értékelés során 4,6 csillagot kapott. A pályák változatosságát és minőségét ez esetben is csak dicsérettel: „zseniális hely, változatos pályák”. A hely múltjáról egyik kommentben sem esik szó.

b) Erzsébetligeti Színház (Google, n.d.b)

Az épületet a ligetben többször is újjáépítették, a programjait pedig fokozatosan bővítették. A mai kulturális centrum 370 véleményt kapott Google-on, s 4,7 csillagot ért el. Mind a programok változatosságát és minőségét, mind a helyszínt dicsérik, többen a környéken található, egyéb szolgáltatást nyújtó létesítmények (pl. uszoda, sportpálya) felújításáról is pozitívan nyilatkoztak. „Jó programok vannak, kellemes a park is, a színház is”; „kulturált környezet a kultúrához”. A múltjával kapcsolatosan semmi sem olvasható a vélemények között, viszont egy kommentelő megjegyezte, hogy szerinte az „infrastruktúra jobban közelít a szocializmus »művházaihoz«”. Az értékelések alapján nemcsak a helyi közösség, de a különböző előadások révén odacsalogatott vendégek is nagyra értékelik a környék és az épület kínálta lehetőségeket.

c) Skrunđa-1 romváros (Tripadvisor, n.d.a)

Mielőtt még újból katonai kiképzőbázissá alakították volna át, a szellemváros területére turistaként 4-5 euró ellenében be lehetett menni. Több külföldi csoport is ellátogatott oda, hogy megtapasztalják, milyen is lehetett az élet a kommunizmus idején. Tripadvisoron 18 vélemény található, s összességében 4,4 pontot kapott. A többnyire angolul író kommentelők különböző nemzetiségűek voltak. A hely hangulata mindenkit annyira megfogott, hogy másokat is a föl látogatására buzdítottak, mert – mint írták – autentikus, lehet belőle a múlttól tanulni, és „spooky”. Ennél az örökségi helynél alapoztak a kialakítói a legjobban a múltjára, s ezt a turisták megfelelően értékelték is. Negatív kommentet így éppen azért kapott, mert az emberek csalódottak, hogy már nem lehet felkeresni a romvárost.

d) Spīķeri negyedi kulturális központ (Google, n.d.c)

Az 1545 vélemény 4,4 csillagot eredményezett. A kommentelők a negyed kialakítását, a vásárok minőségét és a programok változatosságát is dicsérik, de többen is megemlítették a „kétes külsejű alakokat”, akik a környéken ólalkodnak. Néhányan azt is megjegyezték, hogy a hely rendkívül kedvező módon változott meg, és valóban szükség volt egy vízparthoz közeli látni való kialakítására is. Helyiek és külföldiek egyaránt hagytak értékelést. „Gyerekbarát”, „vonzó ipari hangulat”, „szép és stílusos hely” – mindössze néhány a látogatók pozitív élményeiből. A helyiek negatívumként említették, hogy hétköznap nem minden lehetőséggel tudnak élni.

e) Lärz (TripAdvisor, n.d.b; Google, n.d.d)

Maga a Fusion Festival a TripAdvisoron mindössze 8 értékelést kapott, azok alapján 4.0 pontot ért el. Az egyik vélemény azonban sok mindenre kitér a fesztivállal kapcsolatosan, és a fő mondanivalója, hogy az érték, amit ad, nem arányos sem az árral, sem a beharangozott élménnyel. A volt bázist viszont nemcsak erre a célra használják, hanem egy „repülőtérfa” is működik ott jelenleg, reptérrel, magánmúzeummal, lakóterrel. A Google-on 72 német és külföldi vélemény alapján 4,6 csillagot kapott, s többen is pozitívumként említették a Fusion Fesztivált, a gyönyörű látképet és azt, hogy mennyire hangulatos a hely.

f) Milovice (Google, n.d.e; Google, n.d.f)

A Park Mirakulum (4,8 csillag, 15.825 vélemény) és az ahhoz kapcsolódó Tankodrom Milovice (4,6 csillag, 467 vélemény) a volt szovjet bázis területén létrehozott izgalmas vonzerő. Az előbbi egy inkább kisebb gyerekeknek szóló kalandpark, amelynek az előnyei közé tartozik a hatalmas terület, illetve a játékszerek vizuális kialakítása, míg a negatívuma, hogy nincs hullámvasút, illetve a rengeteg egyszer használatos műanyag. Sokaknak az álma vált valóra a Tankodromban, ahol tankokat lehetett vezetni, és különböző haditechnikai eszközt tudtak kipróbálni: „szokatlan élmény, nem csak felnőtteknek”. Mind a két helyet többnyire belföldi turisták látogatják.

g) Dugonics laktanya (Google, n.d.g)

Az Arcanum Hotel 387 vélemény alapján 4,7 csillagot kapott. A szálloda vendégei elégedettek voltak az ott-tartózkodásuk alatt tapasztaltakkal. Szerintük „csodálatos a környezet”, „a szobák tiszták és modernek”, s „a hely, a kiszolgálás és az ételek csillagos ötöst érdemelnek”. Akik háromnál kevesebb pontot adtak, azok vagy az udvariatlan személyzet, vagy az ételek választéka és minősége miatt tették ezt, a hely múltjáról nem tettek említést.

A vizsgálat tárgyát képező, funkcióváltáson átesett egykori katonai objektumok értékelései alapján látható, hogy a hasznosításuk sikeresnek mondható. Mind a szellemváros félelmetes légköre, mind a paintballpályák különlegessége vonzó a látogatók számára, szívesen fizetnek érte, a lényeg az, hogy valami extrém dologban vehessenek részt. A teljesen újjáépített laktanyák jelentős szerepet töltenek be a helység életében, hiszen nemcsak a helyieknek nyújt lakhatást, szórakozási lehetőséget, és épít közösséget, hanem a változatos programokkal, üzletekkel és szolgáltatásokkal, valamint fesztiválokkal számos turistát is a településre vonz.

4. A téma tárgyalása

A bemutatott volt laktanyák közel sem az összes ilyen intézményt jelentik, a tanulmány mindössze egy ismertetést kíván nyújtani arról, hogyan lehet a különböző funkcióváltásokkal a fenntarthatóság jegyében felhasználni a régi épületeket. Az elhagyatott helyeknek a legegyszerűbb hasznosítási módja, ha ismét katonai terepként szolgálnak, de érdemes követni azokat a példákat, ahol szórakoztatási, lakossági, egészségügyi, oktatási, szálláshelyi és kereskedelmi céllal, illetve azok kombinációjaként működtetik őket. Népszerűek azok a helyek, amelyeknek valamilyen katonai vonatkozásuk van.

Habár hazánkban azok közül sokan, akik azt személyesen élték át, nem szeretnek a kommunista múltra visszaemlékezni, ez az örökség mégis vonzó a nyugati turisták, de a hazai fiatalok számára is. Emiatt érdemes lenne a történelem e korszakához kötődő épületek megfelelő adaptálása, a turizmussal, kultúrával és rekreációval kapcsolatos funkcióváltása. Ehhez az önkormányzatok, a tulajdonosok, a kulturális intézmények, a helyi lakosok és az egyéb módon érintettek közös együttműködése szükséges. Ennek eredményeként pedig a kommunizmus (negatív) örökségére épülő turizmusfejlesztésből (pozitív) gazdasági, társadalmi és környezeti előny származhat.

Lenne kereslet olyan múzeumra hazánkban is, amely a szocializmus idejének a mindennapjait mutatja be, illetve a történelmi, katonai és kulturális örökségeket összefogó, interaktív emlékhelyre is. A Skrunda-1 példájából látszik, hogy még akkor is érdeklő az *urban explorer*ök a romos helyszín, ha belépőjegyet kell a megtekintéséért fizetni. Egyéb szabadidős felhasználás lehet a szabadulószoza, a horror-, illetve posztapokaliptikus jelenetekre specializálódó fotó- és filmstúdió, a romkocsmák mintájára bulizóna, vagy akár a párizsi Rivoli 59-hez (n.d) és a ljubljani Metelkovához (Atlas Obscura, n.d.) hasonló művészház létrehozása. Ezenkívül rekreációs központ, zöldfelületi rehabilitáció, táborhely, sportpálya, idősek otthona, munkásszálló és szanatórium is számításba kerülhet – megfelelő támogatás mellett.

Az elemzett példákban jól látszódik, hogy a funkcióváltás pozitív hatással van az épületek kihasználására, de az eltérő és az érintettektől függő, hogy mennyi ideig tart az átalakítás, milyen támogatás szükséges hozzá, és arról sincs adat, hogy a jogi ügyeket hogyan oldották meg. Nem található hivatalos információ a befektetett tőke és energia megtérülési idejéről sem. Az új létesítmények hosszú távú működését erőteljesen befolyásolja a térségben levő stabil kereset megléte és hiánya, akárcsak az esetleg felmerülő jogi és környezeti probléma.

A véleményekből kitűnik, hogy a laktanyák látogatói alapján véve igen jó véleménnyel vannak a funkcióváltás révén kialakított helyekről, tehát hasznos és sikeres volt a változás. Éppen ezért érdemes lenne a fenntarthatóság szem előtt tartásával a többi, még ki nem használt hellyel kapcsolatos lehetőségeket is körüljárni, a helyi igényeket kideríteni, hogy megfelelő javaslatokkal lehessen a döntéshozók elé állni. További kutatás után pedig elkészíthető az egyes objektumok konkrét pénzügyi és megvalósíthatósági terve. Már ebben a fázisban elkerülendők azok a példák, amelyeknél megfelelő cél és befektető nélkül nem volt lehetőség a kezdeményezés megvalósítására.

5. Konklúzió

A fenntarthatóság manapság nem hozzáadott érték, hanem alapvető elvárás minden területen. A természeti környezet és a társadalmi élet minőségének a megőrzéséhez szükség van a helyi közösségnek a fejlesztési tervekbe történő bevonására. Az adott önkormányzattal, a helyi lakossággal és a tervezőkkel való szoros együttműködés a siker kulcsa, legyen bármilyen új funkció kialakítása is a cél. Ezt kell tenni a turisztikai fejlesztések, a kulturális örökség megőrzése során is. Az ilyen turizmus egyrészt a helyi közösségnek, a településnek, másrészt a turistáknak

is „hasznot hoz”, továbbá kapcsolatot teremt az ember és környezete között, s eredetiséget és autentikusságot sugároz.

Azoknak a Magyarországon található korábbi szovjet laktanyáknak a története, amelyek esetében megtörtént a funkcióváltás, sikeresnek mondható – főleg azoké, amelyeket a rendszer-váltás után jóformán azonnal értékesítettek és hasznosítottak. Ugyanakkor azok kapcsán, amelyeket hosszú évek kihasználatlansága után rehabilitáltak, szintén gyümölcsöző megoldások születtek. A hasznosíthatóság azonban a település központjától való távolságtól is függ. A fővárosi vagy a vidéken a belvároshoz közeli laktanyákat nagyobb arányban rehabilitálták már, mint a távolabb esőket, a könnyebb felkereshetőség miatt. A kihasználatlan objektumok esetében problémát jelent többek között a szennyezett környezet, a tulajdonosok ellenérdekeltsége és a felújítás költségessége.

A „szocializmus építése” a történelemnek egy olyan korszaka, amelyre a magyarok nem szívesen emlékeznek vissza. Ahogyan az a példákban is látszódik, sok esetben a helyi lakosság szeretne elhatárolódni a múltjától; ugyanakkor vannak olyan helyek, ahol a kommunista örökség valamilyen formában még mindig jelen van, s igény van arra, hogy meg is tartsák azt. Éppen ezért olyan javaslatok is születtek, amelyek a korabeli mindennapi élet megjelenítését is szolgálják – a fiatalok által szívesebben igénybe vett szolgáltatások és az alternatív megoldások mellett. Vannak olyan tervek, amelyek megvalósítása a külföldi turisták számára jelentős vonzerővel bírhat, míg mások inkább a helyi lakosságot célozzák meg. Az egyes helyszínek adottságaitól függ a funkcióváltás lehetősége és iránya. Némelyikhez, például egy horrorfilm- vagy speciális fotóstúdió létrehozásához mindössze az épületek biztonságossá tétele lenne a fő teendő, ugyanakkor egy, a helyi közösségnek a kommunizmus alatti mindennapi életét bemutató múzeumhoz vagy egy rekreációs központhoz az egész épületet korszerű módszerekkel kellene használhatóvá alakítani.

A rehabilitáció azonban mind a felhasznált földterület mérséklése, mind a helyi közösségek jóléte, mind a városkép gazdagodása érdekében hasznos lenne, amihez az érdekeltek közös együttműködése szükséges.

Irodalomjegyzék

- Atlas Obscura (n.d.). *Metelkova*. <https://www.atlasobscura.com/places/metelkova> (Letöltve: 2022.11.22.)
- Banaszkiewicz M., Graburn, N. & Owsianowska, S. (2016). Tourism in (Post)socialist Eastern Europe. *Journal of Tourism and Cultural Change*, 15(2), 109–121. <https://doi.org/10.1080/14766825.2016.1260089>
- Banerjee, S. & Chua, A. Y. K. (2016). In search of patterns among travellers' hotel ratings in TripAdvisor. *Tourism Management*, 53, 125–131. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2015.09.020>
- Bársony R. (2018). Bezárt katonai- és határőrlaktanyák hasznosításának helyzete Magyarországon. *Területfejlesztés és Innováció*, 12(2), 40–52.
- Boniface, P. & Fowler, P. J. (1993). *Heritage and tourism in 'the global village'*. London: Routledge.
- Bullen, P. A. & Love, P. E. D. (2011). Adaptive reuse of heritage buildings. *Structural Survey*, 29(5), 411–421. <https://doi.org/10.1108/02630801111182439>
- Caraba, C. C. (2011). Communist heritage tourism and red tourism: concepts, development and problems. *Cinq Continents*, 1(1), 29–39. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-290293> (Letöltve: 2022.11.24.)
- Chua, A. Y. K. & Banerjee, S. (2013). *Reliability of reviews on the Internet: The case of TripAdvisor*. Proceedings of the World Congress on Engineering and Computer Science 2013 Vol I. https://www.iaeng.org/publication/WCECS2013/WCECS2013_pp453-457.pdf (Letöltve: 2022.11.24.)

- Climate Change Post (n.d.). *France*. <https://www.climatechangepost.com/france/tourism/#> (Letöltve: 2022.10.27.)
- Craig, S. (2017). Red Tourism: the Ethics and Etiquette of Visiting Communist Sites. *History Fangirl*. <https://historyfangirl.com/red-tourism-ethics-communist-travel/> (Letöltve: 2022.11.24.)
- Czarnecka, D. (2017). The „Degraded” Landscape of a Post-Soviet Military Base in Poland: Outside vs. Inside View. *Folklore-electronic Journal of Folklore*, 70, 121–148. <https://doi.org/10.7592/FEJF2017.70.czarnecka>
- Csodahelyek (2022). *Arcanum Hotel Békéscsaba*. <https://csodahelyek.hu/2022/07/15/arcanum-hotel-bekescsaba/> (Letöltve: 2022.11.20.)
- Dannert É. & Pirisi G. (2016). Demilitarizálódó kisvárosok – a katonai barnamezők hasznosításának helyi sikerei és kudarcai. *Területfejlesztés és Innováció*, 10(2). 27–43. http://www.terinno.hu/szamok/teruletfejlesztés_es_innováció_2016_2.pdf (Letöltve: 2022.11.20.)
- Építészforum. (2010). *Győr új ékköveként megújult a Frigyes-laktanya*. <https://epiteszforum.hu/gyor-uj-ekkovekent-megujult-a-frigyes-laktanya> (Letöltve: 2022.11.22.)
- EUR-Lex (n.d.). *Fenntartható fejlődés*. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=LEG-ISSUM:sustainable_development (Letöltve: 2022.10.30.)
- European Commission (2013). *A former soviet military base turns into the city’s cultural scene*. https://ec.europa.eu/regional_policy/lt/projects/best-practices/Latvija/2679 (Letöltve: 2022.11.22.)
- Flier, G. (2021). Harminc éve vonult ki a szovjet hadsereg Magyarországról. Mi lett az egykori budapesti laktanyákkal? *PestBuda*. <https://rb.gy/jnxij9> (Letöltve: 2022.11.24.)
- Foley, M. & Lennon, J. J. (1996). JFK and Dark Tourism: A Fascination with Assassination. *International Journal of Heritage Studies*, 2(4), 198–211. <https://doi.org/10.1080/13527259608722175>
- Fonte, C., Minghini, M., Antoniou, V., Patriarca, J. & See, L. (2018). Classification of building function using available sources of VGI. *International Society for Photogrammetry and Remote Sensing, XLII-4*, 209–215. <https://doi.org/10.5194/isprs-archives-XLII-4-209-2018>
- Fusion Festival. (2022). *Start*. <https://www.fusion-festival.de/en/2022/start> (Letöltve: 2022.10.30.)
- Gavrilescu, M., Demnerová, K., Aamand J., Spiros, A. & Fava, F. (2015). Emerging pollutants in the environment: Present and future challenges in biomonitoring, ecological risks and bioremediation. *New Biotechnol*, 32(1), 147–156. <https://doi.org/10.1016/j.nbt.2014.01.001>
- Google (n.d.a). *Tököl paintball vélemények*. <https://rb.gy/pf0f5p> (Letöltve: 2022.10.04.)
- Google (n.d.b). *Erzsébet Ligeti Színház*. <https://shorturl.at/doqvM> (Letöltve: 2022.11.27.)
- Google (n.d.c). *Spikeri Quarter*. <https://rb.gy/gpcww4> (Letöltve: 2022.11.28.)
- Google (n.d.d). *Rechlin-Lärz Airfield*. <https://shorturl.at/BKSUY> (Letöltve: 2022.11.28.)
- Google (n.d.e). *Park Mirakulum*. <https://rb.gy/vqowgk> (Letöltve: 2022.11.29.)
- Google (n.d.f). *Tankodrom Milovice Ltd*. <https://shorturl.at/bNW25> (Letöltve: 2022.11.29.)
- Google (n.d.g). *Arcanum Hotel*. <https://shorturl.at/bGUWX> (Letöltve: 2022.11.29.)
- Horváth Zs. (2016). *Fenntartható fejlődés. Fenntartható termelés és fogyasztás az Európai Unióban*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest.
- Jakab, L. (2019). Laktanya a város szívében. *Győri Szalon*. <https://www.gyoriszalon.hu/news/12224/61> (Letöltve: 2022.11.05.)
- Jakus, J. (2005). A Magyar Honvédség a rendszerváltástól napjainkig. *Hadtudomány-Hadügy*, 15(1), 67-72. https://www.mhtt.eu/hadtudomany/2005/1/2005_1_5.html (Letöltve: 2022.11.23.)

- Jureniene, V. & Radzevicius, M. (2022). Peculiarities of sustainable cultural development: A case of dark tourism in Lithuania. *Journal of Risk and Financial Management*, 15(6), 264. <https://doi.org/10.3390/jrfm15060264>
- Kacerauskas, T. & Baranovskaja, I. (2021). Should we destroy our Soviet heritage? Exploring the case of Soviet-era sculptures on the Green Bridge, Vilnius, through an analysis of media debates, *Journal of Baltic Studies*, 52(4), 613–633. <https://doi.org/10.1080/01629778.2021.1948878>
- Kádár K. (2013). *Funkcióváltás a szovjet katonai objektumok helyén. Barnamezős katonai területek új-
rahasznosítása hat magyar megyeszékhelyen*. Doktori értekezés. Pécsi Tudományegyetem Regi-
onális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, Pécs. <https://pea.lib.pte.hu/handle/pea/2801> (Letöltve: 2022.10.04.)
- Kádár K. és Kozma G. (2011). Az egykori szovjet katonai területek funkcióváltása Debrecenben. *Tér és
Társadalom*, 25(2), 164–179. <https://doi.org/10.17649/TET.25.2.1818>
- Knudsen, B. T. (2010). The past as staged-real environment: communism revisited in The Crazy Guides
Communism Tours, Krakow, Poland. *Journal of Tourism and Cultural Change*, 8(3), 139–
153. <https://doi.org/10.1080/14766825.2010.510195>
- Kraków Travel (2017). *Alternative Guide to Nowa Huta*. [http://krakow.travel/en/24427-krakow-alter-
native-guide-to-nowa-huta](http://krakow.travel/en/24427-krakow-alter-
native-guide-to-nowa-huta) (Letöltve: 2022.10.04.)
- Li, Y. & Hu, Z. (2008). Red Tourism in China, *Journal of China Tourism Research*, 4(2), 156–171.
<https://doi.org/10.1080/19388160802313696>
- Lasertag.hu (n.d.). *Lasertag tököli pálya*. <https://lasertag-tokoli-palya-lasertaghu.business.site/> (Le-
töltve: 2022.10.04.)
- Latvijas Sabiedriskie Meidji. (2016). *Skrundas armijas pilsētiņu pašvaldība piekrīt nodot Aizsardzības
ministrijai*. <https://rb.gy/71sjlx> (Letöltve: 2022.11.04.)
- Letitroll (2022). *All you need to know – Let It Roll 2022*. [https://letitroll.eu/all-you-need-to-know-let-it-
roll-2022/](https://letitroll.eu/all-you-need-to-know-let-it-
roll-2022/) (Letöltve: 2022.11.04.)
- Li, P. & Wu, J. (2019). Sustainable living with risks: meeting the challenges, *Human and Ecological
Risk Assessment: An International Journal*, 25(1-2), 1–10.
<https://doi.org/10.1080/10807039.2019.1584030>
- Light, D. (2000). An Unwanted Past: contemporary tourism and the heritage of communism in Romania.
International Journal of Heritage Studies, 6(2), 145–160.
<https://doi.org/10.1080/135272500404197>
- Light, D. (2001). Tourism and Romania's Communist Past: Coming to Terms with an Unwanted
Heritage. In D. Light & D. Phinnemore (Eds.), *Post-Communist Romania* (pp. 59–75). London:
Palgrave Macmillian. https://doi.org/10.1057/9780333977910_4
- Matoga, L. (2015). Exploring the history and heritage of communism in NowaHuta District in Krakow,
Poland: Potential or a problem in managing tourism in a city? *Journal of Hospitality and Mana-
gement Tourism*, 6(7), 90–103. <https://doi.org/10.5897/JHMT2015.0160>
- Memento Park (n.d.). *A kommunista diktatúra szelleme és szobrai*. <https://www.mementopark.hu/> (Le-
töltve: 2022.10.04.)
- Mısırlısoy, D. & Günçe, K. (2016). Adaptive reuse strategies for heritage buildings: A holistic approach,
Sustainable Cities and Society, 26, 91–98. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2016.05.017>
- OpenStreetMap (n.d.). *Open Street Map*. <https://www.openstreetmap.org/#map=19/47.57279/19.01783>
(Letöltve: 2022.10.04.)
- paintball.hu (n.d.). *Tököli paintball pálya*. <https://paintball.hu/paintball-palyak/tokol> (Letöltve:
2022.10.04.)

- Palacios-Florencio, B., Santos-Roldán, L., Berbel-Pineda, J.M. & Castillo-Canalejo, A. M. (2021). Sustainable Tourism as a Driving force of the Tourism Industry in a Post-Covid-19 Scenario. *Social Indicators Research*, 158, 991–1011. <https://doi.org/10.1007/s11205-021-02735-2>
- Patriots (n.d.). *Tököl paintball pálya*. <https://rb.gy/zvjsoc> (Letöltve: 2022.10.04.)
- Reinis Fischer (2022). *Spikeri Quarter and Promenade in Riga*. <https://www.reinischfischer.com/spikeri-quarter-and-promenade-riga> (Letöltve: 2022.10.22.)
- Riceburg, J. (2013). FUSION Festival: Holiday communism. *Exberliener*. <https://www.exberliener.com/music-clubs/fusion-festival-holiday-communism/> (Letöltve: 2022.10.22.)
- Rivoli 59. (n.d.). *Rivoli 59*. <https://www.59rivoli.org/homepage/> (Letöltve: 2022.10.24.)
- Schmidt, K. (2019). Top 10 - The most visited museums in Berlin. *Deutsche Welle*. <https://www.dw.com/en/top-10-the-most-visited-museums-in-berlin/g-50128166> (Letöltve: 2022.10.24.)
- Schneider, A., Anghel-Vlad, S., Negruț, L., Goje, G. & Para, I. (2021). Tourists' motivations for visiting dark tourism sites. Case of Romania. *The Annals of the University of Oradea. Economic Sciences*, 1(1), 141–150. [http://dx.doi.org/10.47535/1991AUOES30\(1\)014](http://dx.doi.org/10.47535/1991AUOES30(1)014)
- Smith, V. L. (1996). War and Its Tourist Attractions. In A. Pizam & Y. Mansfeld (Eds.), *Tourism, Crime and International Security Issues*, (pp. 247–264). Brisbane: John Wiley and Sons Ltd.
- Szeretlek Magyarország (2021). *Hollywoodi filmekben is feltűnt az elhagyottan álló kiskunlacházi szovjet laktanya és reptér*. <https://www.szeretlekmagyarorszag.hu/multunk/hollywoodi-filmekben-is-feltunt-az-elhagyottan-allo-regi-kiskunlachazi-szovjet-laktanya-es-repter/> (Letöltve: 2022.10.24.)
- Thomas, S., Herva, VP., Seitsonen, O. & Koskinen-Koivisto, E. (2019). Dark Heritage. In Smith, C. (Ed.), *Encyclopedia of Global Archaeology* (pp. 1–11). New York: Springer Cham. http://dx.doi.org/10.1007/978-3-319-51726-1_3197-1
- Tomek, P. (2017). Life with soviet troops in Czechslovakia and after their withdrawal. *Folklore (Estonia)*, 70, 97–120. <https://doi.org/10.7592/FEJF2017.70.tomek>
- Travelo (2014). *Laktanyából wellness szálloda Békéscsabában*. <https://www.travelo.hu/medspa/20140703-laktanyabol-wellness-szalloda-bekescsaban.html> (Letöltve: 2022.11.24.)
- Tripadvisor (n.d.). *Abandoned Military Town – CLOSED*. <https://rb.gy/xgrutd> (Letöltve: 2022.10.04.)
- TripAdvisor (n.d.b). *Fusion Festival*. <https://rb.gy/uvzpmc> (Letöltve: 2022.10.04.)
- United Nations (n.d.a). *The 17 goals*. <https://sdgs.un.org/goals> (Letöltve: 2022.11.28.)
- United Nations (n.d.b). *Goal 11*. <https://sdgs.un.org/goals/goal11> (Letöltve: 2022.11.28.)
- Voa News (2016). *Abandoned Soviet Military Base Becomes Tourist Site*. <https://www.voanews.com/a/abandoned-soviet-military-base-becomes-tourist-site-latvia/3284127.html> (Letöltve: 2022.11.24.)
- Ye, Q., Li, H., Wang, Z. & Law, R. (2014). The influence of hotel price on perceived service quality and value in e-tourism: An empirical investigation based on online traveler reviews. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 38(1), 23–39. <https://doi.org/10.1177/1096348012442540>